

Ördögh Tibor¹

Egy non-paper margójára²

A 2021 tavaszán megjelent non-paper kapcsán számos találgatás látott napvilágot a készítő személyét illetően, vagy akár azzal, hogy kikkel és milyen módon történt az egyeztetése. Az elképzelés szerint Bosznia-Hercegovina feldarabolásával létrejöhetne Nagy-Horvátország és Nagy-Szerbia, valamint Koszovó és Albánia egyesülésével Nagy-Albánia. Mindezen koncepciók beleillenek a nemzetek nacionalizmus-történetébe, ugyanis a nagyállami elképzeléseiket már évszázadok óta szeretnék megvalósítani, amelyekért háborúkat is vívtak egymással. A probléma gyökere ketős: egyrészt Bosznia belső működésének zavarait jelzi, másrészt a szomszédok határvitáinak rendezetlensége is elvezethet a határok átrajzolásához. Tanulmányomban ezekre kívánom helyezni a hangsúlyt: a non-paperben megfogalmazottak miként jelentek meg a nacionalista tervekben, és a határok visszás helyzete hogyan alakul ma a térségben.

Kulcsszavak: Balkán, non-paper, határok, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Európai Unió

In the Margin of a Non-Paper

When the non-paper was published in the spring of 2021, a number of speculations were made about the identity of the author or even with whom and how it was negotiated. Its idea is that the partition of Bosnia and Herzegovina could lead to the unification of Greater Croatia and Greater Serbia, as well as the unification of Kosovo and Albania. All these concepts fit into the history of nationalism of the nations, which have been trying to realise their ideas of a great state for centuries, and for which they have fought wars with each other. The root of the problem is twofold: on the one hand, it marks the disruption of Bosnia's internal functioning, and on the other hand, the disarray of its border disputes with its neighbours could lead to the redrawing of borders. In my study, I would like to focus on how the non-paper's ideas have been translated into nationalist plans and how the volatile situation of borders is evolving in the region today.

Keywords: Balkan, non-paper, borders, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, European Union

¹ Ördögh Tibor a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar egyetemi docense. E-mail: ordogh.tibor@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” című pályázat keretében készült.

Bevezetés

A Balkán az elmúlt 30 évben mit sem változva továbbra is Európa lőporos hordója. A problémák körét a fennmaradó társadalmi feszültségek, a felerősödő nacionalizmus és a területi viták rendezetlensége jelenti. 2021-ben napvilágot látott egy olyan informális diplomáciai javaslat, amely a balkáni határok újrarajzolását irányozta elő.³ Mivel az egykori Jugoszlávia felbomlása erőszakos módon történt és két háborút is eredményezett a 20. század végén, ezért a megoldatlan kérdések biztonságpolitikai vetületet is tartalmaznak.

Az első délszláv háború nyomán világossá vált, hogy a Jugoszlávia korábbi tagállamainak belső, közigazgatási határai nemzetközi határokként fognak a jövőben funkcionálni, azonban ezek pontos meghúzása több utódállam között is vita tárgyát képezi. A legutóbbi non-paper valójában olyan javaslatot tartalmazott, amely a nacionalista igényeket kiszolgálva Nagy-Szerbia, Nagy-Horvátország és Nagy-Albánia létrehozatalára tesz kísérletet. Tanulmányomban azt szeretném bizonyítani, hogy valójában a régi „álmok” ismételt felmerüléséről beszélhetünk, mivel ezek a „nagyállami” koncepciók az elmúlt évszázadokban is léteztek. Ennek bizonyítására kívánom röviden összegezni a három nemzet eddigi terveit és gyakorlati lépéseit, majd rátérek azon határviták szemléltetésére, amelyek szintén hozzájárulnak a határok átszabásához a régióban.

A 2021-es balkáni non-paper

2021 tavaszán a koronavírus-világjárvány elleni küzdelem mellett a határok átrajzolása is borzolta az egykori jugoszláv utódállamok politikusainak és polgárainak a kedélyét. Április közepén jelent meg az az informális dokumentum, amelyet Janez Janša szlovén kormányfőhöz kötöttek, és a kiszivárgott információk szerint az Európai Unió Tanácsa elnökének, Charles Michelnek címezték a leendő szlovén soros elnökség részéről.⁴ A dokumentum a horvát–szerb–albán nacionalisták igényeinek megfelelően némileg átrajzolta a Balkán eddig ismert térképét.⁵ Első ránézésre olyan területi módosításokat tartalmaz, amelyekkel a három közösség is létrehozhatná régóta dédelgetett „nagyállami” formációját. A javaslat egyik sarokköve szerint a mai Bosznia-Hercegovinát három részre osztanák: a Szerb Köztársaság entitása Szerbiához csatlakozna, a boszniai horvátok lakta területek Horvátországhoz, a bosnyákok önálló államban élnének tovább. A non-paper másik sarkalatos pontját Koszovó Albániával való egyesülése jelenti. A dokumentum tartalmaz olyan további „kiigazításokat” is, mint az albánok lakta észak-macedón és montenegrói területek Albániához csatolása (1. ábra).

³ A teljes dokumentum megtalálható itt: Cirman, Primož – Vuković, Vesna: *Janša in Plenković skupaj proti Sarajevu*. [online], 2021. 04. 14. Forrás: necenzurirano.si [2022. 06. 17.].

⁴ Srecko Latal: *Disputed Non-Paper is Stirring Dangerous Dreams in the Balkans*. [online], Balkan Insight, 2021. 04. 21. Forrás: balkaninsight.com [2022. 06. 17.].

⁵ Bukovics Martin: *Mit szólnának ahhoz, ha feloszlalnánk az országukat?* [online], 2021. 04. 16. Forrás: Azonnali [2022. 06. 17.].

1. ábra: A Balkán új határai

Forrás: <https://szmsz.press/2021/04/15/orban-es-vucic-ujrarajzolnak-a-balkan-terkepet/>

A non-paper bevezetőjében megemlíti „a szerbek, albánok és horvátok megoldatlan nemzeti kérdéseit”, amelyek Jugoszlávia felbomlása után kerültek felszínre.⁶ A szerzők hangsúlyozzák, hogy még a háború utáni béke, az ígért európai perspektívák, valamint az Észak-Macedónia és Montenegró által ebbe az irányba tett előrehaladás után is „a kulcsfontosságú kérdések megoldatlanok maradnak” a régióban:

- az 1995-ös daytoni megállapodás, gyakorlatilag elismerte a háború eredményét;
- jelenleg nehéz elképzelni Szerbia és Koszovó európai perspektíváját;
- Bosznia-Hercegovina EU-tagsága teljesen kizárható;
- időközben Törökország kihasználta az üres teret, és növelte befolyását Bosznia-Hercegovinában és Észak-Macedóniában;
- Törökországon kívül senki sem elégedett a bosznia-hercegovinai helyzettel.

⁶ Cirman–Vuković 2021.

Ezután a problémák javasolt „megoldása” következik a tervezetben. A dokumentum szerzői külön hangsúlyozták, hogy Szerbiának, Horvátországnak és Albániának jelenleg stabil kormányai vannak, és választott politikusaik képesek stratégiai döntéseket hozni:

- Koszovó és Albánia egyesítése. Koszovóban a lakosság 95%-a szeretné az egyesülést; hasonló arányt találunk Albániában is. Gyakorlatilag napjainkban sincs határ a két terület között. Koszovó szerbek lakta része különleges státuszt kapna Dél-Tirol példáját követve.
- A Boszniai Szerb Köztársaság területének egyesítése Szerbiával. A szerb nemzeti kérdés nagyrészt megoldható, ha az említett entitás csatlakozna Szerbiához. Ebben az esetben Szerbia kész lehet beleegyezni Koszovó és Albánia egyesülésébe.
- Horvátország nemzeti ügye megoldható a Bosznia-Hercegovinában élő horvát kantonok többségének Horvátországgal való egyesítésével vagy Bosznia-Hercegovina horvát részének különleges jogállás biztosításával (a dél-tiroli modell alkalmazásával).

Ezek a „megoldások” a szerzők szerint felgyorsítanák a nyugat-balkáni országok EU-tagságáról és a NATO-hoz való csatlakozásáról szóló tárgyalásokat. Azonban ezek olyan kényes javaslatok, amelyeket az Amerikai Egyesült Államokban, Németországban, Franciaországban és más európai országokban határozottan elleneznek. A nemzetközi közösség hangsúlyozza Bosznia-Hercegovina területi integritásának fontosságát, és ellenzi új határok meghúzását a volt Jugoszlávia területén, ugyanis ez kinyitná Pandora szelencéjét, és valószínűleg új háborúkhöz vezetne.

A dokumentum létezését egy ideig senki sem ismerte el, illetve annak alkotóját mindmáig homály fedi. Meg nem erősített információra hivatkozva jutott el oda a sajtó, hogy a leendő szlovén soros elnökség lehetett az, aki februárban elküldte az állam- és kormányfőket tömörítő Európai Tanács elnökének a *Nyugat-Balkán – az előre vezető út* című tervezetet.⁷ A javaslat megfogalmazásában többen a magyar kormány közreműködését is sejtették.⁸ A kezdeti tagadás után azonban egyesek mégis kiálltak a nyilvánosság elé és a javaslat létét elismerték. Albániából Edi Rama kormányfő volt az első, aki nyíltan elmondta, hogy történtek egyeztetések vele a témában.⁹ Bosznia-Hercegovina Elnökségének horvát tagja Željko Komšić már arról beszélt, hogy Borut Pahor szlovén elnök korábbi látogatása alkalmával megkérdezte őt egy lehetséges békés szakításról Bosznia-Hercegovinában. Pahor kabinetje később tagadta, hogy ez irányú lett volna a látogatás célja és tartalma. Időközben az oknyomozó újságírók arra is fényt derítettek, hogy korábban három hasonló javaslat is megfordult Bosznia-Hercegovinában, miután a szlovén törvényhozás a külügyminiszter meghallgatását kezdeményezte.¹⁰ Annyi bizonyos, hogy bosnyák szemszögből nézve a hercegovinai horvátok belpolitikai követelései és Milorad Dodik szeparatista retorikája azonos időben indult el, és célja a föderáció megszüntetése volt.

⁷ Cirman–Vuković 2021.

⁸ Latal 2021.

⁹ Vesna Pusić – Sonja Biserko: *The 'Non-Paper' Carving Up Balkans and Undermining Europe*. [online], EU Observer, 2021. 05. 04. Forrás: euobserver.com [2022. 06. 17.].

¹⁰ Cirman–Vuković 2021.

A balkáni államok nagyállami tervei

A non-paperben megjelenő „nagy államokra” vonatkozó elképzeléseknek történelmi múltjuk van, amelyek a nemzeti ébredések időszakáig nyúlnak vissza és a nacionalizmus talaján jöttek létre. Az elmúlt két évszázad folyamán ugyan megváltozott az elérendő eszközök köre, de a tartalma és célja változatlan maradt mindmáig. A Balkánon szinte mindegyik mai nemzetnek van hasonló nagy területi elképzelése,¹¹ viszont témánk szempontjából csak a szerbek, a horvátok és az albánok eddigi elképzeléseit összegezzük annak érdekében, hogy lássuk a jelen javaslat mögöttes okát.

Nagy-Szerbia

A Nagy-Szerbia kifejezés létrejött a szerb nemzeti ébredésig vezethető vissza, ugyanis a 19. századi nacionalizmus ideológiája a szerbség egy államban való egyesítését tűzte ki célul. Ennek nyomán az összes szerbek lakta terület (legyen az adott időben vagy történelmileg szerbek által uralt rész) irányítására való törekvést jelent. A nagyszerb ideológia a mai Szerbián kívül számos területet foglal magában, beleértve Horvátország, Albánia, Bulgária, Magyarország és Románia egyes részeit is. Az alapot a 14. századi Szerb Birodalom egykori létezése adja.

2. ábra: Szerbek lakta területek az első délszláv válság idején

Forrás: *Serbia in the Yugoslav Wars – Greater Serbia*. [online], é. n. Online: Wikipédia [2022. 06. 17.]

¹¹ Ez alól kivételt jelentenek a montenegróiak és az északmacedónok, mivel lélekszámuk és a szomszédos országok határterületein élésük nem hozott elő ilyen követeléseket.

A megvalósításra számos történelmi példát is találunk az elmúlt évszázadokból. Szerbia területi terjeszkedésének gondolata Ilija Garašanin 1844-ben megjelent *Načertanije* dokumentumában jelent meg először (lásd 2. ábra).¹² A titkos politikai tervezet értelmében az új szerb államba a szomszédos Montenegró, Észak-Albánia, Bosznia-Hercegovina területei is beletartoznának. A 20. század elején a Szerb Királyság összes politikai pártja egy Balkán Föderáció létrehozását tervezte, általánosságban elfogadták azt az elképzelést, hogy az összes szerbet egyetlen szerb államban egyesítsék, amely Szerbia része lesz. A Balkán-háborúk befejeztével a Szerb Királyság elérte a déli irányú terjeszkedést, ám az eseményeket vegyes reakciók jellemezték, mivel az Adriai-tengerhez való kijutásra vonatkozó ígéretek nem teljesültek.¹³ Ehelyett Szerbia megkapta Vardar Macedónia területeit, amelyek a Bolgár Királyság részévé kívántak válni, és a szerb hadseregnek el kellett hagynia azokat a part menti területeket, amelyek az újonnan megalakult Albánia részévé váltak. Ez az esemény, valamint Bosznia osztrák–magyar annektálása megghiúsította a szerb törekvéseket, mivel még mindig sok szerb maradt a királyságon kívül.

A szerbek első világháborús győzelme után nyílt vita alakult ki a Nagy-Szerbia-doktrína hívei között: egyesek az Osztrák–Magyar Monarchia szerbek lakta részei kívánták elcsatolni, míg mások olyan területeket is, amelyeken más délszláv nemzetek is éltek. Létrejött a Karađorđević szerb királyi család által irányított új állam, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, amelyet 1929-ben Jugoszláv Királyságra kereszteltek át.¹⁴ Kezdetben a Nagy-Szerbia-doktrína hívei elégedettek voltak, mivel a főleg szerbek lakta területek egyesítése egy szerb monarchikus dinasztia uralma alá megvalósult.

A második világháború után Josip Broz Tito idején a relatív előnyök taktikáját kihasználva a szerbek egyenrangúakká váltak a többi délszláv államalkotó nemzettel, így nem merült fel a kiemelkedésük lehetősége, tanulva a két világháború közötti feszültségekből. Azonban a hidegháború idején a szerbek elnyomva érezték magukat, és azt hangoztatták, hogy vezető nemzet helyett kihasználják őket, így az 1980-as évek közepére már megnövekszik a szerbek körében a nacionalizmus. 1986-ban a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia memoranduma adott végső lökést a szerbség számára, amelyben igyekeztek alátámasztani a szerbek céljait.¹⁵ Az első délszláv háború kitörése után szintén a nagyszerb gondolat vált fő motivációvá egy újjászervezett Jugoszlávia esetére. Slobodan Milošević háborús célja 1994-ig abban merült ki, hogy az egykori Jugoszlávia területén élő szerbeket próbálja meg Szerbia részeként megtartani, ami a horvátországi és a boszniai háború során követelt nagy áldozatot (lásd 2. ábra). Az 1995-ös daytoni megállapodás után a 21. században azt látjuk, hogy a szerb politikai elit letett Nagy-Szerbia létrehozásáról, még ha ennek vannak is olyan kilengései, mint Milorad Dodik boszniai szerb vezető szeparatista gondolatai.

¹² Garašanin, Ilija: *Načertanije*. [online], é. n. Forrás: rastko.rs [2022. 06. 17.].

¹³ Ördögh Tibor (2015): Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában. In Vargha Márk (szerk.): *Kis népeskönyv*. Budapest: Europa Varietas Institute, 178.

¹⁴ Ördögh Tibor (2018): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990–2016 között*. Budapest: Dialóg Campus, 18.

¹⁵ Ördögh 2015: 190.

Dodik a Boszniai Szerb Köztársaságban kezdte politikai karrierjét a háborút követően. Először az entitás miniszterelnöke volt 1998 és 2010 között, majd annak elnöki tisztségét tudhatta magáénak 2018-ig. Ezután a föderáció elnökségének szerb tagjává vált. Politikai múltjában mindig is megjelentek nacionalista és szeparatista felhangok, amelyeknek gyakorlati következménye kevésbé volt, inkább a szavazóknak szóltak, amikor népszerűsége csökkenően volt. 2021 nyarán és őszén azonban kemény konfliktusra került sor a föderáció vezetésében, ugyanis Dodik kilátásba helyezte országrészének a kiválását, és erre vonatkozóan az entitás törvényhozása decemberben fel is hatalmazta a kormányt, hogy készítsen elő egy menetrendet a föderatív intézményekből való kivonulásra. Úgy tűnik, hogy ez is blöff volt Dodik részéről, mivel a határidő lejártá után mindmáig nem készült el a kért dokumentum, sőt a kiválás elhalasztását jelentette be.¹⁶

Folyamatosan napirenden lévő kérdésként fontos látnunk, hogy az esetleges egyesülés milyen következményekkel jár, azon túl, hogy a boszniai szerbek jelentős része az anyaállamhoz kerülne. A boszniai entitás gazdasági fejlettsége gyenge, vagyis Szerbiának kellene „eltartania” a polgárokat és fejleszteni az ottani területeket, és ez nagy megterhelést jelentene a szerbiai költségvetésnek, amely egyébként is kitett a nemzetközi viszonyoknak. Az egyesülés politikai szempontból sem lenne kifizetődő, ugyanis az eddig függetlenségpárti ünnepektől Dodik visszaszorulna a politikai osztályon belül, elveszítené vezető szerepét és maximum törvényhozási képviselőként politizálhatna tovább Szerbiában.

Nagy-Horvátország

A Nagy-Horvátország gondolata a szerbhez hasonlóan szintén nacionalista alapokon nyugszik, azonos célt kívánnak megvalósítani, csak másik délszláv népet alapul véve. A nagyhorvát állam koncepciójának modern eredete az illír mozgalomra vezethető vissza, amelynek gyökerei a kora újkorban gyökereznek, és amelyet a 19. század első felében fiatal horvát értelmiségiek egy csoportja elevenített fel a nemzeti ébredés eszközeként.¹⁷

A Nagy-Horvátország koncepciójának alapjait Pavao Ritter Vitezović 17. század végi és 18. század eleji művei fektették le (3. ábra).¹⁸ Ő volt a horvát nemzet első ideológusa, aki kijelentette, hogy minden délszláv horvátot egy államban kellene egyesíteni. Műveit arra használták fel, hogy legitimálják a Habsburg Birodalom terjeszkedését keletre és délre azáltal, hogy érvényesítették annak történelmi jogait Illíria követelésére. „Illyria” mint Vitezović által tervezett szláv terület végül nemcsak Délkelet-Európa nagy részét, hanem Közép-Európa egyes részeit, például Magyarországot is magában foglalta.¹⁹ A későbbiekben Magyarország magyarosítási folyamatokba kezdett a horvátok körében, aminek hatására Ljudevit Gaj létrehozta az illír mozgalmat.²⁰ E mozgalom célja az volt, hogy

¹⁶ *A boszniai Szerb Köztársaság elhalasztotta a szövetségi intézményektől való elszakadást.* [online], Szabad Magyar Szó, 2022. 06. 07. Forrás: szmsz.press [2022. 06. 17.].

¹⁷ Allcock, John B. – Milivojević, Marko – Horton, John Joseph (1998): *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia.* Denver: ABC-CLIO, 105.

¹⁸ Allcock–Milivojević–Horton 1998: 105.

¹⁹ Banac, Ivo (1988): *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics.* Cornell University Press, 73.

²⁰ *Ljudevit Gaj Biografija.* [online], 2017. 07. 19. Forrás: biografija.org [2022. 06. 17.].

a horvát nemzeti jelenlétet megteremtse Ausztria-Magyarországon belül a délszlávok nyelvi és etnikai egysége révén. Ez volt a horvát történelem első és legjelentősebb pánszláv mozgalma.

3. ábra: Horvátok lakta területek

Forrás: Gow, James (2003): The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes. London: C. Hurst & Co. Publishers, 229.

A Nagy-Horvátország koncepcióját Ante Starčević és Eugen Kvaternik fejlesztették tovább, akik 1861-ben megalapították a nacionalista Jogok Pártját (HSP).²¹ Ellenzői voltak Horvátország szerbekkel és szlovénokkal való egyesülésének; ideológiájuk fokozatosan népszerűvé vált a két világháború közötti időszakban, ahogy a feszültség nőtt a Jugoszláv Királyságban a horvát és a szerb politikai vezetők között. Az ideológia körüli események a második világháborús konfliktusban csúcsosodtak ki a Független Horvátország és ellenfelei között.

Nagy-Horvátország első megjelenése a Független Horvátország létrejöttével következett be. Miután 1941-ben megszállták az országot a tengelyhatalmak, Slavko Kvaternik, az usztasa mozgalom helyettes vezetője kihirdette az új állam létrehozását. Az 1929-ben alapított usztasa mozgalom, az ultranacionalista és fasiszta mozgalom a Drina folyóig és Belgrád pereméig terjedő Nagy-Horvátországot támogatta. Ante Pavelić a mozgalom vezére 1927 óta tárgyalt a fasiszta Olaszországgal arról, hogy Olaszország támogassa a független Horvátországot cserébe a dalmáciai területekért. A megállapodás sikerrel

²¹ Jelavich, Charles – Jelavich, Barbara (2012): *The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920*. Seattle-London: University of Washington Press, 252.

járt, sőt Mussolini felajánlotta Pavelićnek azt a jogot, hogy Horvátország annektálja egész Bosznia-Hercegovinát, amit Pavelić el is fogadott.²²

Nagy-Horvátország legutóbbi megnyilvánulása Jugoszlávia felbomlásakor volt, amikor a többnemzetiségű Bosznia-Hercegovina 1992-ben kikiáltotta függetlenségét. A boszniai háború kezdetén a horvátok és a bosnyákok szövetséget kötöttek a Jugoszláv Néphadsereg és a Boszniai Szerb Köztársaság hadserege ellen. A fő horvát hadsereg a Horvát Védelmi Tanács, a bosnyák hadsereg pedig a Bosznia-Hercegovinai Köztársaság volt. 1991 novemberében megalakult a Herceg-Bosznia Horvát Közösség autonóm horvát területi egységként Bosznia-Hercegovinán belül. A Horvát Védelmi Erők, a Horvát Jogok Pártja félkatonai szárnya vett részt a Horvátország és Bosznia-Hercegovina közötti konföderációban. Idővel a horvátok és a bosnyákok viszonya megromlott, ami a horvát-bosnyák háborút eredményezte, amely 1994 elejéig tartott, és a washingtoni megállapodás aláírásával ért véget. (A horvát lakta területeket lásd 3. ábra). Franjo Tuđman horvát elnököt kritizálták, amiért megpróbálta kiterjeszteni Horvátország határait, leginkább Bosznia-Hercegovina egyes horvát többségű részeinek annektálása révén. 2013-ban a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Törvényszék többségi döntése értelmében a horvát vezetésnek az volt a célja, hogy a határokkal összhangban Bosznia-Hercegovina területeit egy „Nagy-Horvátországhoz” csatolja.²³ 2017. november 29-én a fellebbviteli tanács arra a következtetésre jutott, hogy Tuđman közös végső célja az volt, hogy „egy horvát entitást hozzon létre, amely helyreállította volna a korábbi határokat, és elősegítette volna a horvát nép újraegyesítését”.²⁴

A boszniai felfokozott politikai helyzetben nemcsak a szerbek, de az ott élő horvátok is elkezdtek a jövőjükkel szemben gondolkodni. Legnagyobb problémát az jelenti számukra, hogy lélekszámuk csökken a népszámlálási adatok szerint, ami miatt a bosnyákok felvetették, hogy az eddigi államalkotó státuszukból vissza kellene venniük, így nem egyenlő arányban képviselnék őket a szövetségi intézményekben. A felháborodás óriási volt a kijelentéssel kapcsolatban. A legutolsó választások alkalmával többen csalásra is hivatkoztak, mivel az államelnökség horvát tagjának megválasztott Željko Komšić nem a HDZ BiH színeiben nyert, amely tradicionálisan a boszniai horvátokat képviselő párt, hanem a Demokratikus Front jelöltjeként. Több horvát is csalásra hivatkozott, aminek értelmében valójában bosnyákok választották meg az illetőt, hogy számukra szimpatikus döntéseket hozzanak. Az ellentét odáig fajult, hogy 2021-ben a horvátok közössége a választások reformját sürgette a politikai képviseletük átláthatóbb megszervezéséért, másrészt ezek a lépések az etnikai szavazást továbbra is bebetonozták az egyébként is polarizált társadalomban. A boszniai horvátok követelései nem találtak támogatásra a nemzetközi közegben sem, így ennek a feszültségnek a megoldása is a jövőben várható.

²² Lampe, John – Mazower, Mark (2006): *Ideologies and National Identities*. Budapest – New York: Central European University Press, 54–109.

²³ United Nations: *Separate and Partially Dissenting Opinion of Presiding Judge Jean-Claude Antonetti Volume 6 of 6*. [online], 2013. 05. 29. Forrás: icty.org [2022. 06. 17.].

²⁴ *Trial Judgement Summary for Prlić et al.* [online], 2017. 11. 29. Forrás: icty.org [2022. 06. 17.].

Nagy-Albánia

Nagy-Albánia az albánok nacionalista területszervező elvét jelenti, amely Koszovón kívül a szerbiai Preševo-völgyet, dél-montenegrói, északnyugat-görögországi területeket és Észak-Macedónia nyugati részét foglalná magába.

4. ábra: Nagy-Albánia

Forrás: CNN: *The Great Albania, Myth, Reality, Future...* [online], 2016. 12. 24. Forrás: *preshevajone.com* [2022. 06. 17.]

Az oszmán uralom összeomlása és a balkáni háborúk során bekövetkezett katonai vereség arra készítette az Ismail Qemali által képviselt albánokat, hogy Vlorëban 1912. november 28-án kikiáltásuk függetlenségüket az Oszmán Birodalomtól (4. ábra).²⁵ A függetlenség fő motivációja az volt, hogy megakadályozzák a balkáni albánok lakta területek Görögországhoz és Szerbiához csatolását. Olaszország és az Osztrák–Magyar Monarchia támogatta Albánia függetlenségét, mivel aggodalmaik szerint az albán tengerparttal rendelkező Szerbia rivális hatalom lenne az Adriai-tengeren, és nyitott lenne szövetségese, Oroszország befolyására. A geopolitikai érdekeken kívül néhány nagyhatalom vonakodott több oszmán, balkáni albán lakta területet bevonni Albániába, mert attól tartottak, hogy ez lesz az egyetlen muszlim uralta állam Európában. Az orosz–francia javaslatok egy Közép-Albániára épülő csonka Albánia létrehozására irányultak, főleg muszlim lakossággal, amit Szerbia és Görögország is támogatott, akik szerint csak muszlimok lehetnek albánok.²⁶ Ahogy egyre több albán lett a szerb és a görög állam része, a nacionalista szemléletű albán tudósok az albán nacionalista mozgalom részleges győzelmeként értelmezik a függetlenség kikiáltását.

1939-ben Benito Mussolini vezetésével Olaszország megszállta Albániát, sőt a szerbiai Koszovó területét, valamint Észak-Macedónia nyugati részét is közösen igazgatták az albánokkal.²⁷ Ezzel egy nem demokratikus időszakban, de létrejött valójában az első Nagy-Albánia. A háború lezárásával mindegyik államrész visszakerült az eredeti ország fennhatósága alá.

Az 1990-es években a szerb nacionalizmussal párhuzamosan a koszovói albánok is elindultak ezen az úton. A kudarcok nyomán megalakult a Koszovói Felszabadítási Hadsereg, amely ismét egy Nagy-Albánia létrehozására törekedett a korábbival azonos területrendezéssel (lásd 4. ábra). Koszovó önállósága nyomán az Albániával való egyesülés kérdése folyamatosan napirenden van mindkét állam részéről. Kisebb-nagyobb intenzitással a politikusok is említést tesznek a létrehozatalról. Koszovóban az Önrendelkezés (Vetëvendosje) politikai párt az, amely a koszovói–albán kapcsolatok szorosabbra fűzését és a pánalbán önrendelkezést támogatja.²⁸ Albánia részéről pedig Edi Rama kormányfő szokott hasonló nyilatkozatokat tenni.²⁹ Nagy-Albánia továbbra is főként a politikai retorika szférájába tartozik, és az albánok általánosságban az uniós integrációt tekintik a bűnözés, a gyenge kormányzás, a civil társadalom elleni küzdelem és a különböző albán lakosság összehozása megoldásának.

²⁵ Gawrych, George (2006): *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*. London: IB Tauris, 197–200.

²⁶ Guy, Nicola C. (2007): Linguistic Boundaries and Geopolitical Interests: The Albanian Boundary Commissions, 1878–1926. *Journal of Historical Geography*, 34(3), 454.

²⁷ Judah, Tim (2008): *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press, 47.

²⁸ Crowcroft, Orlando: *I Would Vote to Unify Albania and Kosovo, Election Winner Albin Kurti Tells*. [online], Euronews, 2021. 02. 16. Forrás: euronews.com [2022. 06. 17.]

²⁹ Janjevic, Darko: *Albania's Edi Rama Floats Joint President Idea in Kosovo*. [online], Deutsche Welle, 2018. 02. 19. Forrás: dw.com [2022. 06. 17.].

Határviták napjainkban³⁰

A non-paper javaslata a Balkán egyik évtizedes problémája miatt alakulhatott ki, nevezetesen azon határviták miatt, amelyek az elmúlt 30 évben megoldatlanok voltak. Az alábbiakban röviden ezeket kívánom felvázolni.

Horvát–szlovén határvita

A leghosszabb ideje húzódó, napjainkig megoldatlan határviták egyik legtipikusabb példáját a horvát–szlovén konfliktus okozza. 1991-ben ugyan mindkét állam elismerte a másik határát, azonban szárazföldi és tengeri határok hovatarozásának kérdése néhány helyen vitatott maradt közöttük.

A szárazföldi határvita egyik pontját a Mura folyó medrének változása jelenti, Szlovénia északkeleti részén, a hotizai határátkelőnél. A folyómeder változását a földhivatali nyilvántartások nem tartalmazzák, ezért Szlovénia vitatja azt a horvát álláspontot, amely szerint a folyó bal partja és Hotiza közötti terület Horvátország részét képezné, szerintük a helyes meghatározás a Mura középvonalán halad.³¹ A második vitatott szárazföldi részt a Szamobori- (Žumberak) hegység legmagasabb pontjának, a Sveta Gera és az ott létesített laktanyának hovatarozása jelenti. A laktanya a horvát nyilvántartás szerint Horvátország része, viszont szlovén katonák állomásoztak benne. 2004-ben a horvát televízió a laktanya civil hasznosításának lehetőségét is felvetette, ami szerint szállodát kellene kialakítani az épületből.³² A harmadik vitás területet a Dragonja folyó torkolata jelenti, amely a Pirani-öböl bejáratánál található. Az itt fekvő Mlini, Škrile, Bužini és Škodelin hovatarozása képezi a vita tárgyát.³³ A tengeri határ témájában a Pirani-öböl képezte a csörte alapját, illetve a határvonal meghúzása.³⁴ A horvátok szerint a középvonalnál szükséges a meghatározás, míg a szlovének méltányossági kérelemmel éltek.

2017. június 29-én a hágai Nemzetközi Bíróság úgy döntött határozatában, hogy a Dragonja folyó torkolatánál fekvő Mlini, Škrile, Bužini, Škodelin, valamint a Szamobori- (Žumberak) hegységen lévő Sveta Gera Horvátország területéhez tartozik, míg a Pirani-öböl meghatározásánál a szlovén érvelést fogadták el, így az öböl 80%-a Szlovéniához tartozik, illetve kijáratot kapnak a nemzetközi vizekre.³⁵ Habár a felek a fórum létrehozásakor elismerték kötelezőnek a leendő döntést, később változott a politikai helyzet, mivel a horvátok szlovén befolyásolást véltek felfedezni a bíróság működésében. Horvátország mind a mai napig nem ismeri el és tartja be a bíróság ítéletét, amiből diplomáciai vita alakult ki a felek között.

³⁰ Az alfejezet Ördögh Tibor (2021): Határtalanul – Határviták a Balkánon. In Ördögh Tibor (szerk.): *Autonómia és önrendelkezés a Balkánon*. Budapest: Ludovika. című fejezetén alapul.

³¹ Ördögh Tibor (2020): Játék határok nélkül – A horvát-szlovén határvita margójára. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika: Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Székesfehérvár: Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Történelmi Alapítvány, 142.

³² Ördögh 2020: 143.

³³ Ördögh 2020: 143.

³⁴ Ördögh 2020: 143.

³⁵ Ördögh 2020: 147.

Horvát–boszniai határvíta

A két ország közötti legnagyobb vitát a Pelješac-híd építése jelentette. Ennek megépülése esetén végig autópályán lehetne megközelíteni a két horvát államterületet (Horvátországot és Dél-Dalmáciát), amelyet ma még a Bosznia-Hercegovina tengeri kikötőjeként szolgáló neumi korridor megszakít. A híd építése kínai hitelből és közreműködéssel valósult meg, ami számos egyéb vitát is kiváltott az Európai Unióban.³⁶ 2022. július 27-én a forgalom számára is átadták az építményt.

Horvát–szerb határvíta

Horvátország és Szerbia 241 kilométer hosszú közös határszakasszal rendelkezik. A probléma gyökere megegyezik a szlovén–horvát konfliktus természetével. A nemzetközi jog alapján a Duna sodrásvonala jelenti a határt, viszont ez nem egyezik meg a földhivatali nyilvántartásokkal. Szerbia ragaszkodik a nemzetközi jogi meghatározáshoz, míg Horvátország ragaszkodik a valós helyzet rögzítéséhez. Miután 2017-ben közjátékként megjelent Liberland³⁷ kikiáltása, hirtelen Aleksandar Vučić szerb államfő előállt a közös vegyes szakértői bizottság felállításának ötletével. 2018. február 12-én pedig Kolinda Grabar Kitarović horvát és Vučić szerb elnök Zágrábban találkozott, ahol többek között kétéves moratóriumot adtak a határvíta rendezésére, amennyiben ez nem valósulna meg, akkor döntőbíróshoz fordulnak. A határidő lejárt, azonban semmilyen lépés nem történt a megoldás érdekében.

Horvát–montenegrói határvíta

A horvát–montenegrói konfliktus az 1991-ben kezdődő délszláv háborúig nyúlik vissza. Dubrovnik ostromának idején a jugoszláv erők foglalták el a Prevlaka-félszigetet, de a horvát védelmi erők is rövid időre ellenőrzésük alá vonták, mielőtt visszakerült volna Jugoszlávia szuverenitása alá. Az ENSZ BT 1992. évi 779. számú határozata kiterjesztette az UNPROFOR mandátumát e területre. Montenegró 2006-ban önállóvá vált, az ideiglenes megállapodás továbbra is érvényben maradt. 2008-ban egy horvát–montenegrói vegyes bizottság jött létre, amelynek feladata volt, hogy előkészítse a végleges megállapodást. A határrendezés keretein belül a két államnak lehetősége volt kétoldalúan is megoldani a kérdést, vagy a nemzetközi választott bírósági eljárás keretében a hágai Nemzetközi Bíróságon. 2013-ban felállt a közös szakértői csoport annak érdekében, hogy ne kelljen a választott bírósági fórumra vinni az ügyet. A Prevlaka-félsziget hovatartozása napjainkig rendezetlen.

³⁶ Chapple, Amos: *A Boszniát elkerülő hatalmas híd, amely átformálja a balkáni utazást.* [online], Szabad Európa, 2022. 05. 22. Forrás: szabadeuropa.hu [2022. 06. 17.].

³⁷ Lásd: <https://liberland.org/en/>

Boszniai–montenegrói határvíta

Az 1878-as berlini kongresszus Boszniának két kijáratot garantált az Adriai-tengerre. Az egyiket Neumnál és egy 7 km-es szakaszt a Sutorina völgyében, ahol a folyó a Topalski-öbölbe torkollik.³⁸ A vitatott Sutorina völgye egészen a második világháborúig Bosznia részét képezte, majd a háborúban Montenegróhoz került. A vita az 1990-es években ismét napirendre került, azonban nem túl jelentősen és inkább a szélsőségek oldaláról. 2015-ben, Bécsben a két kormány aláírta a határmegállapodást, amelyben a Sutorina feletti szuverenitást Montenegrónak ismerték el. Montenegró parlamentje 2015. december 28-án, Bosznia-Hercegovina elnöksége pedig 2016. január 12-én ratifikálta az egyezményt.³⁹ A megállapodás 2016. április 20-án lépett hatályba.

Koszovói–montenegrói határvíta

Az Európai Bizottság 2012-ben a vízummentes utazáshoz szükséges reformlépésekről javaslatot készített Koszovó számára, amelyben megfogalmazódott a határok kezelésének követelménye is, így a szomszédos államokkal fennálló viták rendezésének szükségessége is.⁴⁰ Az elvárásnak megfelelően a koszovói kormányzat kétoldalú egyeztetéseket kezdett 2012 végén Montenegróval a köztük lévő határ nemzetközi egyezményben való rögzítéséről. 2013-tól megkezdte működését a közös szakértői bizottság, amelynek feladata a részletek kidolgozása volt. A tárgyalások eredményeként sikerült kompromisszumra jutniuk a feleknek, amely szerint 8200 hektárnyi földterület kerülne Montenegró szuverenitása alá, a megállapodást a két kormány 2015 nyarán, Bécsben alá is írta.⁴¹ Az egyezményt a montenegrói kormány 2015. szeptember 10-én támogatta, a parlament pedig október 12-én ratifikálta.⁴² A koszovói félnél azonban nehézségbe ütközött a ratifikáció és belső politikai válságot eredményezett. A koszovói parlamenti ellenzék obstrukciója nyomán 2015 októberétől több hónapra keresztül ellehetetlenült a törvényhozás általi elfogadás. A határkérdés rendezése Koszovóban politikai instabilitáshoz vezetett. 2016 őszén Isa Mustafa miniszterelnök előterjesztette parlamenti szavazásra a megállapodást, később azonban visszavonta azt. A kormányfő egy független bizottságot állított fel Hivzi Islami, a Koszovói Tudományos Akadémia elnökének vezetésével, amelynek feladatául a határmegállapodásban foglaltak tényeknek való megfelelését szabta. A szakértői bizottság 2017. február 21-én hozta nyilvánosságra jelentését, amely szerint nem kell területvesztéssel számolnia Koszovónak, amennyiben ratifikálja a Montenegróval megkötött egyezményt.⁴³ A belpolitikai válság azonban előrehozott választások kiírását

³⁸ Ördögh 2021: 139.

³⁹ Ördögh 2021: 141.

⁴⁰ Ördögh 2021: 142.

⁴¹ Ördögh 2021: 142.

⁴² Ördögh 2021: 142.

⁴³ Ördögh 2021: 143.

tette szükségessé 2017-ben. A ratifikációra végül 2018-ban került sor. Az első februári parlamenti ratifikáció még sikertelennek bizonyult, viszont második nekifutásra, március 21-ére már pontosan a képviselők kétharmada (120-ból 80 fő) támogatta a megállapodást.⁴⁴

Következtetés

A 2021 tavaszán megjelent non-paper kapcsán egy dolog bizonyossá vált, mégpedig az, hogy mindmáig nem tudjuk, kitől származott és ki látta valójában. Az Európai Tanács elnökének hivatala mindmáig nem nevezte meg a betervezőt, és kevés balkáni politikus volt, aki nyíltan kiállt és elmondta, hogy találkozott már a dokumentummal. Különös ez, mivel az abban megfogalmazottak messzire vezetnének. Gondoljuk csak arra, hogy a Boszniai Szerb Köztársaság elszakadásával legitimálnák a háború etnikai tisztogatásait vagy Koszovó függetlenségi eljárását. Másrészt az „anyanemzethez” való csatlakozás nem mindig jár pozitív következménnyel. Mi történe Albin Kurti vagy Milorad Dodik politikai karrierjével? Annyi bizonyos, hogy már nem lennének vezető személyiségek egy nagy anyaállamban.

Bizonyossá vált, hogy a nagyállami koncepciók mindig is jelen voltak a térségben (sőt Nyugat-Európában is), azonban az európai integrációval és a határok megszűnésével valójában okafogyottá váltak. Talán a térség csatlakozása hasonló következménnyel járna, és a hasonló koncepciók is értelmetlenné válnának. Mindehhez természetesen sok munka vár még a politikusokra, elvárásként a jó szomszédi kapcsolatok rendezése, amelybe beletartozik az államhatárok világos kijelölése. Bár láthatunk példát arra, hogy a befagyott konfliktus ellenére is megtörténhet a belépés az EU-ba (lásd a szlovén–horvát ellentétet), azonban ennek inkább kivételnek és nem precedensnek kellene lennie. A régió államai közötti határviták azonban egytől egyig megoldatlanok, és nem is látunk politikai szándékot megoldásukra.

A viták rendezetlensége, a társadalmi frusztráció növekedése és a nacionalizmus erősödése azonban ismét válságba sodorhatja a térséget, amelyre megoldást kellene találni. Az egyik lehetőséget a határok átrajzolása és új államok születése jelentheti, míg a másik irányt a határok nélküli Európai Unió. Valójában a térség társadalmainak a kezében van a döntés, hogy melyik irányba indulnak el.

IRODALOMJEGYZÉK

- A boszniai Szerb Köztársaság elhalasztotta a szövetségi intézményektől való elszakadást.* [online], Szabad Magyar Szó, 2022. 06. 07. Forrás: szmsz.press [2022. 06. 17.]
- Allcock, John B. – Milivojević, Marko – Horton, John Joseph (1998): *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia*. Denver: ABC-CLIO.
- Banac, Ivo (1988): *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca and London: Cornell University Press.

⁴⁴ Ördögh 2021: 144.

- Bukovics Martin: *Mit szólnának ahhoz, ha felosztlanánk az országukat?* [online], Azonnali, 2021. 04. 16. Forrás: azonnali.hu [2022. 06. 17.]
- Cirman, Primož – Vuković, Vesna: *Janša in Plenković skupaj proti Sarajevu.* [online], 2021. 04. 14. Forrás: ne-cenzurirano.si [2022. 06. 17.]
- Chapple, Amos: *A Boszniát elkerülő hatalmas híd, amely átformálja a balkáni utazást.* [online], Szabad Európa, 2022. 05. 22. Forrás: szabadeuropa.hu [2022. 06. 17.]
- CNN: *The Great Albania, Myth, Reality, Future...* [online], 2016. 12. 24. Forrás: preshevajone.com [2022. 06. 17.]
- Crowcroft, Orlando: *I Would Vote to Unify Albania and Kosovo, Election Winner Albin Kurti Tells.* [online], Euronews, 2021. 02. 16. Forrás: euronews.com [2022. 06. 17.]
- Garasanin, Ilija: *Nacertanije.* [online], é. n. Forrás: rastko.rs [2022. 06. 17.]
- Gawrych, George (2006): *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913.* London: IB Tauris.
- Gow, James (2003): *The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes.* London: C. Hurst & Co. Publishers.
- Guy, Nicola C. (2007): Linguistic Boundaries and Geopolitical Interests: The Albanian Boundary Commissions, 1878–1926. *Journal of Historical Geography*, 34(3), 448–470. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jhg.2007.12.002>
- Janjevic, Darko: *Albania's Edi Rama Floats Joint President Idea in Kosovo.* [online], Deutsche Welle, 2018. 02. 19. Forrás: dw.com [2022. 06. 17.]
- Jelavich, Charles – Jelavich, Barbara (2012): *The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920.* Seattle–London: University of Washington Press.
- Judah, Tim (2008): *Kosovo: What Everyone Needs to Know.* Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/wentk/9780195376739.001.0001>
- Lampe, John – Mazower, Mark (2006): *Ideologies and National Identities.* Budapest – New York: Central European University Press.
- Latal, Srečko: *Disputed Non-Paper is Stirring Dangerous Dreams in the Balkans.* [online], 2021. 04. 21. Forrás: balkaninsight.com [2022. 06. 17.]
- Ljudevit Gaj Biografija.* [online], 2017. 07. 19. Forrás: biografija.org [2022. 06. 17.]
- Ördögh Tibor (2015): Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában. In Vargha Márk (szerk.): *Kis népeskönyv.* Budapest: Europa Varietas Institute, 169–209.
- Ördögh Tibor (2018): *Szerbia, Horvátország és Szlovénia politikai rendszerének összehasonlítása 1990–2016 között.* Budapest: Dialóg Campus.
- Ördögh Tibor (2020): Játék határok nélkül – A horvát–szlovén határvita margójára. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika: Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára.* Székesfehérvár: Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Történeti Alapítvány, 142–148.
- Ördögh Tibor (2021): Határtalanul – Határviták a Balkánon. In Ördögh Tibor (szerk.): *Autonómia és önrendelkezés a Balkánon.* Budapest: Ludovika, 125–151.
- Pusić, Vesna – Biserko, Sonja: *The 'Non-Paper' Carving Up Balkans and Undermining Europe.* [online], EU Observer, 2021. 05. 04. Forrás: euobserver.com [2022. 06. 17.]
- Serbia in the Yugoslav Wars – Greater Serbia.* [online], é. n. Forrás: Wikipédia [2022. 06. 17.]
- Trial Judgement Summary for Prlić et al.* [online], 2017. 11. 29. Forrás: icty.org [2022. 06. 17.]
- United Nations: *Separate and Partially Dissenting Opinion of Presiding Judge Jean-Claude Antonetti Volume 6 of 6.* [online], 2013. 05. 29. Forrás: icty.org [2022. 06. 17.]